

Ненад Перошевић
Милош Вукановић

Живот партизана

Кључно питање

На који су начин припадници партизанског покрета организовали живот на територијама које су ослободили.

Тема

Тема обухвата период целог Другог светског рата (1941–1945) на простору Југославије. Тема је некада била веома заступљена и детаљно проучавана у образовном програму комунистичке Југославије, али по њеном распаду полако је смањивана у образовним програмима новонасталих држава. Активности партизана на територијама које су држали током Другог светског рата су до данас контроверзне.

Циљеви

- Критичко разумевање комплексности догађаја у прошлости;
- Развијање емпатије;
- Препознавање улоге жене у рату;
- Разумевање узрочно-последичних веза.

Исходи учења

- Ученици ће анализирати историјске изворе.
- Ученици ће учити о партизанском покрету и животу на територијама које су контролисали током Другог светског рата.
- Ученици ће учити о животу жена у партизанском покрету током Другог светског рата.

45
минута

Упутства за предавача

На почетку часа предавач отпочиње радионицу с питањима за загревање и поставља ученицима следећа питања:

- Ко су били партизани?
- Која је била њихова идеологија?
- Знате ли нешто о партизанима у свом крају?

Предавач наставља са уводом. Ученици читају текст увода и анализирају мапе. Предавач поставља питања са краја увода.

Активност 1 - Играње улога

Предавач дели ученике у 4 групе и даје им изворе. Користећи изворе, ученици треба да саставе фиктиван извештај.

Група 1: Живот и организација

Ученици у овој групи представљају политичко тело које треба да састави фиктивни извештај о организовању живота на новоослобођеним територијама и напретку у успостављању институција.

Група 2: Жртвовање

Ученици у овој групи су представници партизанске јединице, која се управо вратила из борбе с непријатељем. Треба да доставе извештај о борби.

Група 3: Жене у народноослободилачкој борби

Ученици у овој групи треба да направе фиктивну животну причу једне партизанке. Њено порекло, када и где је ступила у Партију, где се борила у рату...

Група 4: Грешке и злочини

Ученици у овој групи припадају телу за унутрашњу контролу које треба да достави извештај о грешкама и злочинима које су недавно починиле њихове јединице.

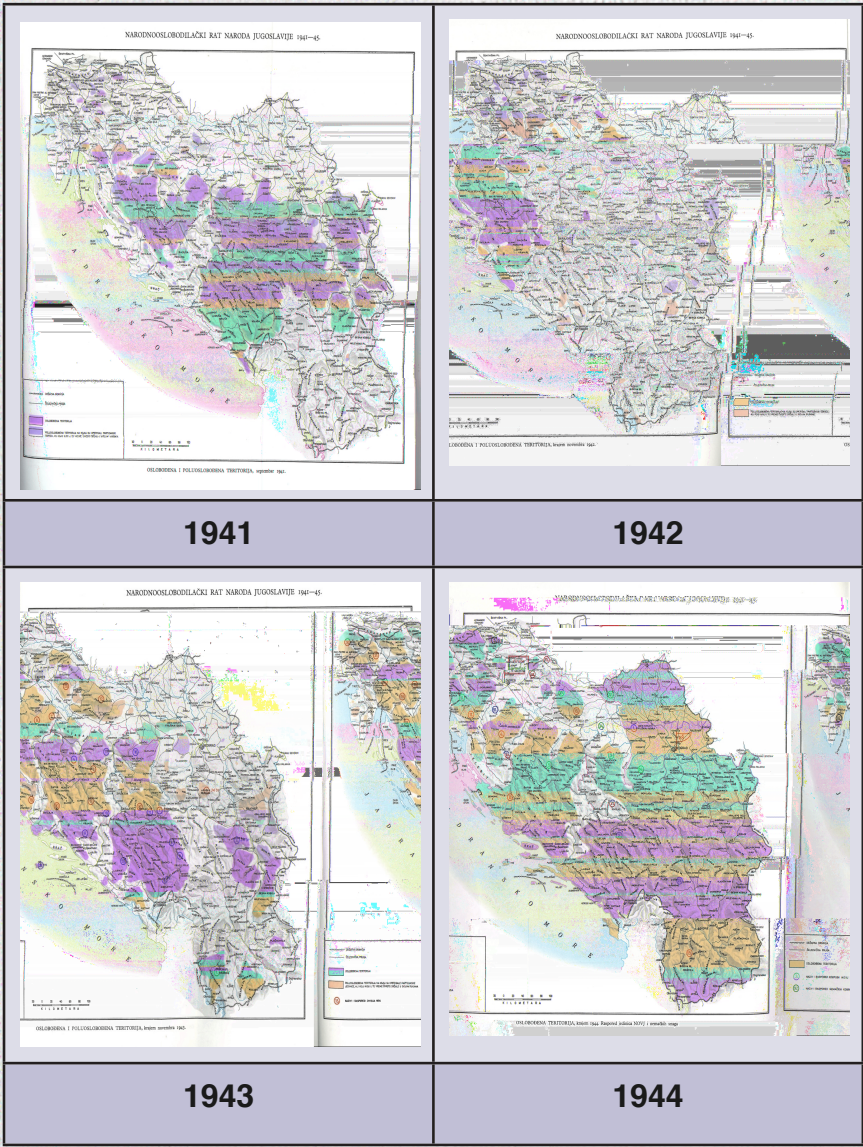
Након читања извештаја, предавач пита ученике да упореде и продискутују о извештајима других група.

За закључак предавач поставља питања на крају радионице и организује дебату.

(- 1941),
1942.

Држава	Порвшина м²
Белгија	30.000
Швицарска	41.000
Данска	43.000
Југославија слободне територије 1941	48.000

Мапа територија које су ослобођене у НОБ-у од 1 41. до 1 44.

Питања:

- Која подручја су партизани прво ослободили?
- Куда и каквим тереном су се највише кретали?
- Можете ли набројати неке области Југославије које су партизани контролисали 1941,1942,1943. и1944?

Извор 1

Организација власти

Народноослободилачки одбори (НОО) су органи револуционарне народне власти у Југославији израсли за време Народноослободилачког рата (НОР) 1941–1945. Стварани су (бирани или именовани) од почетка оружаног устанка 1941. на ослобођеној, а касније и на неослобођеној територији, и од оснивања су били клица новог друштвеног система. Народноослободилачки одбори су од оснивања имали обележја државних органа власти. Доносили су одлуке и упутства, решавали међусобне односе грађана, установљавали права и заснивали обавезе, прописивали понашање, организовали помоћ партизанским одредима и бранили зачетке новог поретка. Сем на ослобођеним и полуослобођеним подручјима Југославије, они су радили и у непријатељској позадини, у виду одбора јединственог народноослободилачког фронта, махом вршећи привредне, политичке и пропагандне функције, што је сведочио о извесном двојству власти окупатора и народноослободилачког покрета. Од јула 1941. јављају се сеоски, општински, срески, градски, окружни и земаљски народноослободилачки одбори.

Извор 3

Штампа

„Борба” (Србија), „Побједа” (Црна Гора), „Омладински покрет” (Црна Гора), „Ослободилачки фронт” (Словенија), „Слободна Војводина” (Србија), „Реч народа” (Србија), „Вести” (Србија), „Млад борец” (Македонија), „Нова Македонија” (Македонија), итд...

Извор 5

Ратна привреда

У ослобођеном Ужицу обновљена је 1941. фабрика оружја која је за 67 дана произвела 21.040 пушака, 18.000 ручних бомби, 2.700.000 пушчаних метака и др. На Озрену су партизани израђивали ручне бомбе од водовних цеви, са дршком од дрвета по којој су добиле име „клипаче”, јер су по изгледу личиле на клип кукуруза. Већ средином септембра 1941. у Дрвару је отпочела израда фабричких типова бомби попут оних из „Војног завода” у Крагујевцу. Модел је израдио механичар Милош Баук и оне су по њему добиле назив „бауковке”, док су их лички устаници називали „дрварчанке”, јер су долазиле из Дрвара. Рачуна се да је произведено око 6.000 бомби овог типа. У Грмечу, на потоку Сувајчине, организована је највећа партизанска фабрика оружја у Босни и Херцеговини, која је радила све до јануара 1943. На Петровој гори је већ октобра 1941. почео рад у радионици за производњу бомби, преправку пушака, и сл. На тлу устаничке Црне Горе (у Рудинама) радиле су такође партизанске радионице: опанчарска, кројачка, пушкарска, обућарска и столарска. У појединим крајевима Југославије на слободној територији осниванесу сточне фарме које су се налазиле у поседу народноослободилачког фонда. У Црној Гори, на подручју Пиве, маја 1942. образоване су сточне фарме које су снабдевале млеком и месом борце, рањенике и болеснике. Ових фарми, насталих највећим делом реквизицијом или запленом од непријатеља, било је 19. Укупан број стоке на овим фармама износио је: 174 музне краве, 264 грла говеда за месо, 1.497 музних оваца, 2.158 јалових оваца, 392 музне козе и 311 јалових оваца. Партизанска економија („струга”) у Прекаји основана је у пролеће 1942. захваљујући имућнијим домаћинима који су дали овце. После капитулације Италије, септембра 1943, на острвима су почела да раде и бродоградилишта: у Велој Луци на Корчули, на острвима Брачу, Хвару, Дугом отоку, Корнату, Ижу, Вису и Ластову. Од почетка октобра 1943. до децембра 1944. на навозе тих бродоградилишта извучено је око 600 мањих бродова ради оправке.

Извор 2

Школство

За КПЈ (Комунистичка партија Југославије) борба за народну културу и народно просвећивање била је саставни део револуционарне борбе. Отуда и актуелни слогани: „Просветом к слободи” и „Нису оружје само пушке и топови, авиони и тенкови, већ знање”. Позната је и парола „Књига нам помаже да освојимо слободу, слобода ће нам омогућити да освојимо књигу”. Културно-просветни и културно-уметнички рад текао је у оквирима партизанских војних јединица, на ослобођеним територијама и у оквиру делатности органа власти и антифашистичких организација жена и омладине. Начела и садржај културне политике су истоветни у свим крајевима Југославије, разликујући се само у специфичним облицима које су били израз друкчијих прилика и околности у којима се развијао поједини народ Југославије и закона неравномерности југословенске револуције.

Извор 4

Позориште

Борци са смислом за културно-пропагандни рад повлачени су из борбених јединица у уметничке јединице. Чета Ужичког одреда прерасла је у драмски актив који је извео четири позоришне представе на ослобођеној територији. Поред драмске екипе на слободној територији Ужичке републике активно су се оглашавали и певачи и музичари. Велики оркестар имао је око 30 чланова. У априлу 1942. оснива се репрезентативни позоришни ансамбл – Казалиште народног ослобођења Југославије. У његовом саставу било је око 60 чланова оснивача, од којих су многи већ били познати и афирмисани драмски уметници који су напустили окупирану територију.

1,2,3,4,5 6: B. Petranovi, *Istorija Jugoslavije 1918–1988, knj. 2*, Beograd 1988; *Vojna enciklopedija, tom 5*, Beograd 1973; Z. Laki, *Duhovni otpor fa izmu – Jugoslavija 1941–1945, Istorijski zapisi, br. 2/1995*; Z. Laki, *Poslijeratni razvoj kulture u Crnoj Gori (1945–1980), Bibliografski vjesnik, br. 1/1983*;

Извор 6

Партизанске јединице су биле формиране у бригаде. На слици 1 врховни командант Тито прегледа 1. пролетерску бригаду. На слици 2 приказано је постројавање 4. црногорске пролетерске бригаде.

Kobsa, Ljubljanski, Rasti, ILUSTRIRANA POVIJEST NOBa U JUGOSLAVIJI 1941-1945, Stvarnost, Zagreb, 1973.

Извор 1

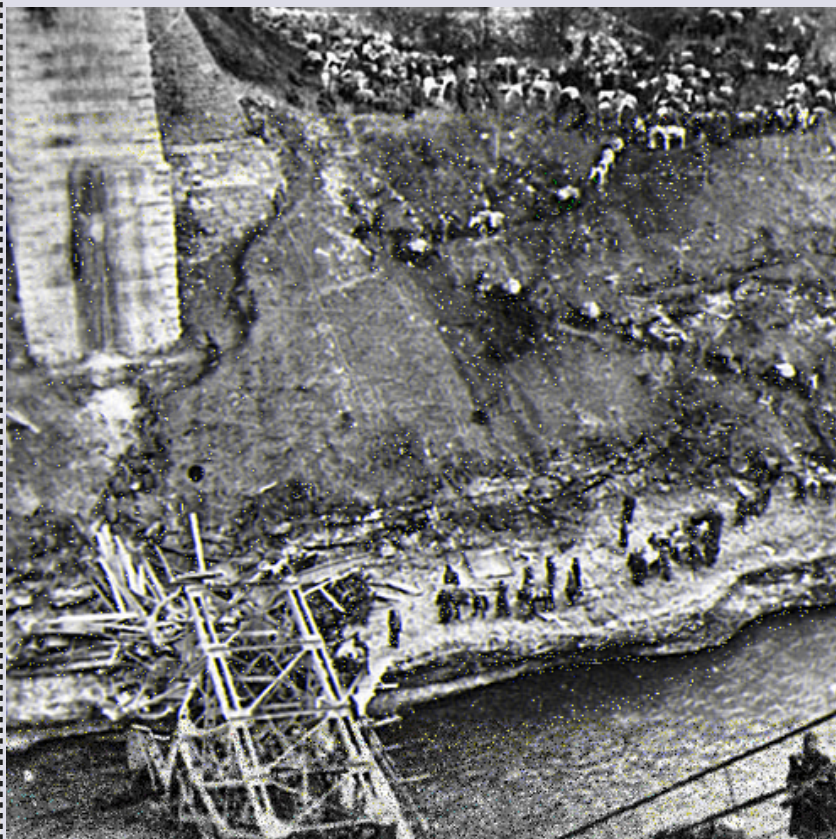
Игмански марш је био усиљени марш” Прве пролетерске бригаде, остварен уз велике губитке у ноћи 27. јануара 1942. године.

Претходница колоне је избила у подножје Игмана око 22 часа. Било је потребно још само мало времена да колона замакне у игманске шуме и да тада престану све опасности које су претиле бригади док је пролазила поред непријатељских упоришта. Чим је чело колоне избило на пут Сарајево–Блажуј, Првибатаљон је иступио 2.чету да обезбеди правац од Сарајева, а део3.чете према Блажују. У подножју Игмана бригада се растала од својих водича – бораца Семизовачке чете Црновршког батаљона. Бригада није више била у опасности, али они (□0. - ((26.9.1 1 Tf (&) -70.4 (") 0.

Извор 4

Неретва

Kobsa, Ljubljanski, Rasti, ILUSTRIRANA POVIJEST NOBa U JUGOSLAVIJI 1941-1945, Stvarnost, Zagreb, 1973.

Извор 5

Мој гроб , Иван Горан Ковачић

У планини мркој нек ми буде хум,
Над њим урлик вука, црних грана шум,
Љети вјечан вихор, зими висок снијег,
Муку моје раке недоступан бијег.
Високо нек стоји, ко облак и трон,
Да не допре до њега ниског торња звон,
Да не допре до њега покајнички глас,
Страх обраћеника, молитве за спас.
Нека сикне травом, уз трновит грм,
Беспут да је до њега, непробојан, стрм.
Нитко да не дође, до пријатељ драг,
И када се врати, нек поравна траг.

Извор 6

„Нажалост, чињеница је да морем нисмо послали готово ништа помоћи за 222.000 Титових бораца. (...) Ови издржљиви борци су везали више Нијемаца у Југославији него здружене англоамеричке снаге у Италији јужно од Рима. Нијемци су у збрци након пада Италије, те су партизани преузели надзор над великим дијеловима обале. И поред тога, ми нисмо искористили прилику. Нијемци су се брзо опоравили и потиснули партизане корак по корак. Главни разлог томе је неприродна линија заповиједања на Балкану... Будући да су нам партизани пружили великодушну помоћ уз готово никакве трошкове с наше стране, било је од велике важности осигурати устрајност њиховог отпора.”

W. Churchill: Memoari, 24. novembra 1943.

Извор 1

У Народноослободилачкој војсци Југославије борило се преко сто хиљада жена, од којих је око 25.000 погинуло. Од око 40.000 жена, колико је рањено током Народноослободилачке борбе (НОБ), преко 3.000 су осталетешки инвалиди. За народне хероје проглашена је 91 жена, а њих 3.344 добило је Партизанску споменицу 1941. Више од 2.000 жена постале су официри Народноослободилачке војске Југославије. Жене-борци су биле: делегати, политички комесари, командири и команданти, референти санитета, болничарке, борци, пушкомитраљесци, бомбаши, партијски и скојевски руководиоци и одборници народноослободилачких одбора. Од око 1.700.000 Југословена, колико је страдало током Другог светског рата, око 620.000 су жене, а само у логорима их је убијено више од 282.000.

Од 91 жене, колико је проглашено за народне хероја, њих 73 је погинуло током НОБ-а, док је само њих 17 одликовано за живота. За првог народног хероја проглашена је 15. октобра 1943. године Марија Бурсаћ, борац-бомбаш Десете крајишке бригаде. Прва жена која је за живота одликована Орденом народног хероја је Спасенија Цана Бабовић, која је одликована 5. јула 1952. године.

Narodni heroji Jugoslavije, „Mladost“, Beograd 1975. godina

Извор 2

Рајка Баковић

Рајка је рођена у имућној породици брачног исељеника Фране Баковића у боливијском рударском граду Оруро, где је њен отац са братом поседовао хотел и трговину. Породица се 1921. вратила у Југославију због школовања деце (Зденка, Јерко, Рајка и Младен). Након пучке школе коју је завршила на Брачу, Рајка се с породицом преселила у Загреб, где је отац купио кућу (троспратницау Гундулићевој улици на броју 25. Још као гимназијалка, Рајка се приближила лево оријентисаној омладини, тако да је 1938. примљена у СКОЈ (Савез комунистичке омладине Југославије). Те исте године уписала се на Филозофски факултет Загребачког свеучилишта, и на факултету је наставила с политичком активношћу, а нарочито се активирала у припремама за изборе 1939. И цела њена породица; сестра Зденка, браћа и мајка, била је лево оријентисана и активна у свим организацијама класног радничког покрета. Тако је Рајка ускоро постала знана свим загребачким комунистима. Њихов стан постао је стециште лево оријентисане омладине, радника и интелектуалаца. Након смрти оца, породица Баковић је запала у новчане тешкоће, и због тога је 1939. купила трафику у Николићевој улици 7, поред тадашњег биоскопа (данас Загребачко казалиште младих).

По избијању рата, њихова трафика постала је пункт за везу свих партијских илегалца, а снабдевала је материјалом и технику Централног комитета Комунистичке партије Хрватске, у којој је радио и њен брат Јерко... Рајка је била и поверљиви курир покрета отпора, носила је поруке у Београд и друге градове, а суделовала је и у акцијама ударних скојевских група – упаљењу дрвеног стадиона у Максимиру. Но њихов илегални рад није остао непримећен, тако су у ноћи 20. децембра 1941. у стан Баковића упали агенти Усташке надзорне службе (УНС), извршили претачину и ухапсили Зденку, Рајку и брата Младена. Обе сестре су подвргнуте тешким мучењима како би одале своје везе. Ноћу су мучене, али дању су одвођене у трафику на рад, неби ли се на тај начин уловили илегалци који би се евентуално појавили, но полицији то није помогло. Сестре нису никога проказале, успркос тешким батинама. Након петодневног мучења Рајка је 24. децембра превезена у болницу, а Зденка је сутрадан, видеви да јој нема сестре, у тренутку очаја искористила моменат непажње својих чувара, отргнула се од њих и бацила с четвртог спратаседишта УНС-а у Звонимировој улици и погинула. Рајка Баковић је умрла од последица мучења 29. децембра 1941. Проглашена је 24. јула 1953. године народним херојем СФРЈ.

Рајка Баковић је 24. јула 1953. године проглашена народним херојем СФРЈ Југославије

"Narodni heroji Jugoslavije", "Mladost" Beograd 1975. godina.

Извор 3

Фана Кочовска Цветковић

Рођена је 27. јула 1927. године у селу Лавци код Битоља, у сиромашној породици македонског печалбара. После окупације Југославије, априла 1941. године, у селу Лавцима постојала је јака партијска организација, под чијим је окриљем радио скојевски актив, чији је члан била и млада Кочовска. Бугарским фашистичким окупаторима успело је да ухвате једног члана скојевског актива, који се лоше држао пред полицијом, одавши рад организације и њене чланове. Фана је успела да се склони пред фашистичком полицијом, која је дошла у село да је пронађе, претресајући кућу и малтретирајући њену мајку и баку.

Фана је наставила илегално да ради. Потом је убрзо отишла у партизански одред „Гоце Делчев“. Тада није имала ни пуних петнаест година. У пролеће 1944. године, Фана је била део групе од седам бораца, која је требало да прекине производњу у руднику олова код Злетова и уништи његова постројења. Задатак је био да нападне бункере које су држали немачки и бугарски фашисти. Задатак је био извршен, али је Фана била рањена. Другови су је једва спасли од непријатељских рафала. Штаб бригаде одлучио је да је остави на лечењу у селу, са осталим рањеницима. Фана је то одбила и остала и даље у бригади.

Истакла се приликом борби код села Лавци 1943. године, када су погинули командант одреда Тошо Ангеловски Даскалот, млади бомбаш Панде Хајзе и још неколико другова. Скривајући се по околини села Лавци, око месец и по дана, са једном групом партизана, Фана је једном четири дана остала сама, окружена бугарским патролама, које су даноноћно вршиле претресе и потере, знајући да се партизани налазе у близини. Фана је била учесник двадесетодневног Фебруарског похода 1944. године, од Кожуфа до Козјака. Тада је била омладински руководилац батаљона „Стив Наумов“.

"Narodni heroji Jugoslavije", "Mladost" Beograd 1975. godina.

Извор 4

Вида Томшић

Рођена је 26. јуна 1913. године у Љубљани. Ту је завршила основну школу и гимназију. Године 1931. уписала је Филозофски факултет, али је касније прешла на Правни, на ком је дипломирала 1941. године. У току студија се придружила напредном студентском покрету и учествовала у многим штрајковима.

Године 1934. постала је члан Комунистичке партије Југославије. Исте године се упознала и са својим будућим мужем Антоном Тонетом Томшичем, народним херојем. Новембра 1934. године је ухапшена и пред љубљанским Окружним судом осуђена на девет месеци затвора. После изласка из затвора, наставила је илегални рад у партијској организацији и учешће у студентском покрету. Учествовала је у штампању и ширењу илегалних и легалних листова и брошура. Извесно време радила је као инструктор Централног комитета Комунистичке партије Словеније (ЦККПС) на Долењској и Белој крајини.

Јуна 1940. године је на Покрајинској конференцији изабрана за члана ЦК КП Словеније, а затим је била у партијској школи при ЦК КП Југославије у Макарској. На Петој земаљској конференцији КПЈ, октобра 1940. године, изабрана је за члана Централног комитета КПЈ.

Од првих дана окупације Краљевине Југославије учествовала је у припремама за оружани устанак, и радила на учвршћивању партијских организација на подручју Љубљанске покрајине. Почетком 1941. године учествује у оснивању легалног партијског листа за жене „Наша жена“. У августу исте године је, као илегалца, за којим је била издата потерница, родила сина. На дојаву једног издајника, Италијани су је 10. децембра 1941. године ухапсили, заједно са супругом Тонетом, под илегалним именом Марија Певец. У затвору је мучена да би признала илегални рад и рад свог супруга, за којег су знали да је један од главних вођа устанка. Није ништа признала, чак ни своје право име. Затим је, заједно са супругом Михом Маринком и Пепцом Кардељ, одведена у затвор Гестапоа у Бегујама, на Горењском. Али их је Гестапо после два месеца вратио италијанским властима.

Италијански војни суд ју је 16. маја 1942. године, на процесу против Тонета Томшича и осталих, осудио на 25 година затвора. Када су њеног супруга стрељали, њу су у јуну 1942. одвели у затвор у Венецију, затим у Анкону, па у Кампобосо и у Трану.

После капитулације Италије је, заједно са другим затвореницима, доведена у логор англо-америчке војне управе у Карбонари, код Барија. Ту је организовала партијску организацију у логору и била међу оснивачима Прве прекоморске бригаде, у којој је једно време била заменик политичког комесара.

Јануара 1944. године вратила се у Словенију. Од априла до октобра 1942. уређивала је партијско гласило „Људска правда“, и обављала организационе послове у Централном комитету КП Словеније. Почетком 1945. године послата је у Приморску на политички рад у војсци, где је од 18. јануара, као члан Политбироа ЦК КПС, помагала у раду Обласног комитета КПС за Словенско приморје и јединицама Деветог словеначког корпуса.

После ослобођења Југославије Вида Томшић вршила је значајне функције. У органима власти била је министар за социјалну политику владе Народне Републике Словеније, председник Контролне комисије НР Словеније и члан Извршног већа НР Словеније.

"Narodni heroji Jugoslavije", "Mladost" Beograd 1975. godina.

Извор **5**

Другарице из Четврте пролетерске бригаде, Сутјеска 1 42

Muzej Istorije Jugoslavije, inv. br. 13699.

Извор 1

Титова наредба

„Нажалост, у последње вријеме догађају се такве појаве у неким нашим јединицама које су недостојне сваког оног који се налази у редовима те војске. Путем насилног отимања хране и стоке од сељака, како од појединаца тако и од одговорних органа, руши се углед наше војске као народне војске, а такође се ствара код народа и непријатељско расположење против наше војске, што може, у најкраће вријеме, за нас имати катастрофалне последице. Таква дјела иду на руку крвним непријатељима нашег народа и наше војске и помажу им на тај начин да постигну своје циљеве које нису постигли до сада никаквим оружјем.

НАРЕЂУЈЕМ

Свака појава пљачке и насиља има се темељито испитати најхитније и у случају непобитно утврђене кривице, кривци се морају пред стројем казнити стријељањем.

Предузети све мјере да се у нашим јединицама успостави она дисциплина која је до сада владала, да се без поговора извршују сва наређења претпостављених старјешина.”

Извор 2

„Чињеница да се извјестан број бораца, па и партијаца, рђаво односи према становништву (у чему се огледа слабост и небудност партијске организације и руководства), ако се повеже са ранијим случајевима дезертерства, показује да још нису иживљене слабости у вашој партијској организацији.”

Извор 3

„Ових дана стријељан је Петар Крњајић, бивши командир наше чете и бивши командант Првог батаљона... Послије напада на Прекопу позван је у штаб 1. оперативне зоне да положи рачун да се село спали, а сви мушкарци изнад шеснаест година старости поубијају.”

1., 2. 3.: D. Lazarevi, P. Damjanovi, O partiji i ulozi komunista, Knjiga 2 Institut za savremenu istoriju u Beogradu, Narodna Knjiga, Beograd, 1984.

Извор 4

„17 септембра 1942. у 21.30 сати упало је 15 наоружаних партизана у село Сресер, 4 км сјеверно од Јањине, и одниели тамошњим сељацима разних предмета и новца и то:

Томиславу Матијашевићу Стјепанову, из Св. Марије, општине Драшковац, котара Вараждин, трговачки путник, сада привремено настањен у Сресеру, одниели су партизани готовог новца 34.070 куна из сандука, 4 рубчића, 5 пари чарапа и других ситних ствари, које није могао точно описати у вриједности 3.000 куна, те послје овога отишли из стана.

Томиславу Ножици пок. Влаха, трговцу из Сресера, одниели су партизани 20 кг кромпира, једну врећу за кромпир, 2 литре уља, 1 пршут, 1 лонац за кухање од 6 литара, 30 метара конопца, 2 калодонта, 2 четке за зубе, 10 комада ножева за бријање, 800 комада цигарета Рама, 2.000 куна готовог новца, свега у укупној вриједности 6.000 куна. Тражили су 100.000 куна готовог новца, али овај није имао, а потом су отишли из куће.

Перу Кућеру пок. Анте из Сресера, посједнику, однијели су партизани 20 кг пшеничног брашна и запријетили му, ако буде у служби Италијана да ће га убити. Свима тројици су запријетили да никоме ништа не говоре, јер да ће им главе пасти.

Једна партизанска група од десет људи заплијенила је два вола од херцеговачког сточара Мишка Папца 27. коловоза, у брду Св. Илија, источно од села Наковња. Папац је овај догађај пријавио оружницима у Оребићу.”

Sve na e Dakse, Jo ka Radica, Dubrovnik, 2003. str 69.

Извор 5

„У априлу су убијена и двојица комуниста који су успјели да побјегну из четничког затвора (Радомир Јованчевић и Миодраг Медо Ђулафић), зато што су као партизани дозволили да живи падну у руке класном непријатељу и опрљају партизанско оружје. У Црмници је убијен санитетски генерал Мило Иличковић заједно са женом Рускињом, као и Боса Пламенац, члан Комунистичке партије Југославије (КПЈ) јер није хтјела да се одрекне своје породице. У Пиви је ликвидиран Тадија Тадић са три рођака, политички комесар Пивске чете, јер није хтио да изда стрица... Бројна друга слична убиства, која су имала обиљежје ликвидације пошто је претходно била донијета пресуда, створила су атмосферу страха и терора у којој нико није знао ко је слједећи. Показани атакизам и свирепост је тешко објаснити идеолошким флоскулама. Уосталом, оваквих појава готово да није било у другим крајевима Југославије, без обзира на то што се директива Централног Комитета КПЈ спроводила преко свих партијских организација.”

ivko M. Andrija evi - erbo Rastoder; Istorija Crne Gore, CZICG, Podgorica 2006., str. 413-414

Питања за завршну дебату

- Какве активности су партизани спроводили на ослобођеним територијама?
- Који су били циљеви тих активности?
- Какве су последице, позитивне или негативне, њихове акције могле да произведу?